
AMSTERDAM

— van —

DE ENGELEN

AMSTERDAM

— van —

DE ENGELEN

The past is a foreign country; they do things different there.
(LP Hartley)

AMSTERDAM IN DE ZEVENTIENDE EEUW

Amsterdam was in de zeventiende eeuw een bloeiende haven- en handelsstad: steenrijk, expansief en corrupt tot op het bot. De stad lag nog direct aan de Zuiderzee en er voeren schepen door het Damrak. Op de levendige markt was van alles te koop: van Hollandse vis en gerst tot kruidnagels en nootmuskaat uit de koloniën, van exorbitant geprijsde tulpenbollen tot aandelen in niet bestaande bedrijven. Waar geld was, waren Hollanders.

De stad voerde een actief immigratiebeleid om internationaal vakmanschap te importeren. Zo nodigde ze Venetiaanse glasblazers uit en Belgische kenners van goudleerbehang. Ook kon je Russische, Spaanse, Turkse, Perzische en Indiase kooplieden in Amsterdam tegenkomen. Arme Oost-Europese joden probeerden als straatmuzikant de kost te verdienen. Op de straten van Amsterdam ontmoette je arbeiders en boeren uit Duitsland, Polen, België of Scandinavië.

Het calvinisme was de staatsgodsdienst. De soberheid daarvan stond op gespannen voet met de al die rijkdommen. Altijd sluimerde de angst voor de straf van God. Tegelijk eiste de handelsmentaliteit een religieuze tolerantie. Franse hugenoten waren op de vlucht voor religieuze onderdrukking naar Amsterdam gekomen, net als Portugese joden die soms ook hun tot slaaf gemaakte bedienden meenamen. Het katholicisme was weliswaar verboden, maar er waren schuilkerken bij de vleet. Iedereen wist daarvan, al was het maar omdat je het gezang van verre kon horen.

De meeste vreemdelingen waren op zoek naar geld: de rijke naar meer geld en de arme naar een paar centen om te kunnen overleven. Ze leefden samen in dezelfde culturele smeltkroes. Wie weinig geld had woonde in het souterrain of juist in de nok van de panden, wie veel geld had op de bel-etage. Op straat en in de cafés leefden de sociale lagen door elkaar. Overal was het druk: in honderd jaar tijd was de bevolking bijna verzesvoudigd, vooral door migratie. Aan het einde van de zeventiende eeuw woonden er 200 000 mensen binnen de stadsmuren. Misschien nog wel meer dan er nu in datzelfde gebied wonen.

Amsterdam had 4,5 kilometer waterfront. Vanaf het moment dat migranten voet aan wal zetten, waren ze aangewezen op hun eigen creativiteit om vorm te geven aan hun vaak overweldigende overlevingsdrang. Op weg naar een baantje of naar een dak boven hun hoofd liepen ze misschien wel van de havens van het IJ via de Houttuinen en de Haarlemmerstraat langs het West-Indisch Huis, richting hoek Brouwersgracht en Prinsengracht, naar het Papeneiland: het noordelijkste deel van de Jordaan. Daar waren veel logementen en herbergen en wel achttien speelhuizen.

SPEELHUIS

Als je binnenloopt in Café 't Papeneiland zie je nog voor je een eerste consumptie naar binnen giet al dubbel. In dit pand uit 1642 woont de genius loci van oud Amsterdam. Je proeft er de sfeer van het speelhuis, een typisch verschijnsel uit de tweede helft van de zeventiende eeuw in Amsterdam. Buitenlandse reizigers noemden het een musick house of musico. Het speelhuis was een populaire uitgaansgelegenheid, een uitlaatklep voor de dubbele moraal. De waarden van de calvinistische Nederlanden stonden er op hun kop. De klandizie was divers: arm en rijk, vaste klanten en nieuwsgierige reizigers, zowel mannen als vrouwen. Er werd muziek gemaakt, gedanst, gedronken en gevochten.

Gevrijd werd er niet. Dat gebeurde boven, in een aparte kamer. Meestal werkten er in een speelhuis acht tot tien vrouwen van gemiddeld 23 jaar. Driekwart van hen was migrante. In sommige speelhuizen hingen er schilderijen van hen aan de wand, om de lekkerste uit te kiezen, zoals je dat nu nog ziet bij de plaatjesmenu's in Chinese eethuisjes op de Zeedijk.

Ook waren de klanten van de speelhuizen dol op gokken. De waard of waardin had daarvoor triktrakborden, dobbelstenen en kaarten klaarliggen. Maar de belangrijkste bron van inkomsten was de drankverkoop. Amsterdam stond bekend als een 'suypstad': gemiddeld dronk men per persoon jaarlijks 300 liter bier, aangevuld met wijn, brandewijn en jenever.

Op de achtergrond klonk muziek: zo veel mogelijk volume met zo weinig mogelijk middelen. Vaak stond er een klavecimbel in de kroeg. Rondreizende muzikanten probeerden in de kroegen bij te verdienen met hun viool, trompet, bas, hobo of hakkebord. Daarbij werd gedanst, met veel gestamp. Matrozen waren getraind in het dansen op een klein oppervlak: ze bleven ongeveer op de plaats. Ook lees je over rondedansen, ik stel me daar een soort polonaise bij voor. Er komen in de gerechtelijke archieven veel klachten voor over geluidsoverlast.

'T AMSTERDAMSCH HOERDOM

In *'t Amsterdamsch Hoerdom* (1681, anoniem) ontmoet een vreemdeling een afgezant van de duivel die hem meeneemt op een tocht langs Amsterdamse speelhuizen en bordelen. Het boekje, formaat jaszak, zodat een reiziger het onopvallend bij zich kon dragen, was een nationaal en internationaal succes. Er verschenen vele herdrukken en vertalingen. De schrijver verpakt beeldend beschreven details over het Amsterdamse nachtleven als waarschuwingen en moedigt de lezer aan om het boekje 'tot u voordeel' te gebruiken. Het is een zeventiende-eeuwse versie van de *Rough Guide to Amsterdam*.

Historici gaan ervan uit dat het geschreven is door iemand uit het justitieel apparaat omdat veel van de anekdotes en gedetailleerde beschrijvingen overeenkomen met wat er in confesieboeken uit de tweede helft van de zeventiende eeuw staat. Door historici wordt het boekje dan ook gezien als een belangrijke historische bron.

De stad die beschreven wordt ken ik als mijn broekzak. Toch waan ik me al lezend in een parallelle wereld, waar andere wetten gelden. Hier geldt het recht van de sterkste en de is humor wreed. De vrouwen van de speelhuizen pissen en poepen op straat. Ze zuipen, kotsen en vragen om een glaasje schoon regenwater om hun mond te spoelen zodat ze daarna de slemppartij kunnen voortzetten. Al ruziënd krabben ze elkaar in het gezicht en ze dagen elkaar uit in wie de meeste glazen op de grond durft te smijten.

De prostituees worden geportretteerd als wellustige vrouwen die erop uit zijn hun slachtoffers geld uit de zak te kloppen, net als in de bordeelscènes uit de schilderkunst van die tijd. Het is dit vrouwbeeld dat *Engelen van Amsterdam* in balans wil brengen door het tegenovergestelde perspectief te kiezen. Wie over de schouder kijkt van Maritgen, Juliana, Elsie of Soete Cut, staart recht in de felgele ogen van de gids uit de Onderwereld.

't Amsterdamsch
HOERDOM.

Bebelzende

De listen en strecken, daar zich
de Hoeren en Hoere-Waardinnen
van dienen; benevens der
zelve maniere van leeven,
dwaaze bygelovigheden,
en in 't algemeen alles
't geen by dese Juffers
in gebruik is.

A M S T E R D A M,

Gedrukt voor de Liefhebbers,

'T AMSTERDAMSCH HOERDOM, anoniem, 1681

ONTMOETING MET DE LEIDSMAN

Op de trekschuit van Rotterdam naar Amsterdam hoort een reiziger twee jongemannen opgewonden praten over speelhuizen met meisjes als pure engeltjes die meesterlijk dansen, uitstekend zingen en zo afgrijselijk kunnen zuipen dat de beste Duitser het erbij zal afleggen. De reiziger besluit om op te schieten met zijn Amsterdamse zaken en ze in drie dagen in plaats van in zes uit te voeren, zodat hij daarna zijn nieuwsgierigheid naar het nachtleven kan botvieren. Op de avond van de derde dag valt hij als een blok in slaap.

pp 7 t/m 9

Naar gissing had ik omtrent anderhalf uur gedroomd van de vreemdste dingen des werelds, doch die echter allemaal op hetgeen sloegen waar mijn gedachten nu drie dagen lang over gemaakt hadden, toen ik een jong manspersoon, rijzig van gestalte, mijn kamer in zag komen. Zijn kleed was van een kleur dien ik niet beschrijven kan, want het was een mengelmoes van allerhande kleuren door malkander. Op zijn hoofd had hij een grote pruik, bijna op zodanig een wijs gekruld als men de Nijd verbeeldt, want de haren waren zo dik, dat men ze met fatsoen voor kleine slangetjes zou hebben kunnen aanzien. Zijn kruin werd bedekt door een hoed van ongemene hoogte, gelijk men in de vorige tijden placht te dragen.

Terstond trad hij na mijn bed, en hebbende mij bij den arm gevat zeide hij: Staat op, zo gij zien wilt waar gij zo begerig na zijt. 'k Zag hem eens overdwars aan en vroeg hem vervolgens wie hij was en van waar hij kwam. 'k Ben, gaf hij mij ten antwoord, den bevelhebber der onderaardse geesten die door *Pluto* gesteld zijn om hem rekenschap te doen van alles wat er in de huizen omgaat waar men gemene vrouwen houdt en aan welken de zorg bevolen is van aldaar kijverijen, gevechten, godslasteringen, om kort te gaan alle gruwelen te doen ontstaan die tot vermeerdering van ons rijk kunnen dienen. Haast u derhalve, vervolgde hij, want ik zal u in een onzichtbare staat alles doen zien dat er te zien is in *Amsterdam*, voor zo ver het deze dingen betreft. Om u te beter van alles wat gij ziet te onderrichten, zal ik u de kracht mededelen van te kunnen spreken, zonder van iemand gehoord te worden.

Deze zo schone gelegenheid wilde ik niet verwaarlozen, en derhalve, na terstond te bed uitgesprongen zijnde, maakte ik mij gereed om deze potentaat overal te volgen waar hij mij zoude willen leiden.

WANDELING DOOR DE HAARLEMMERBUURT

De leidsman en de reiziger maken een tocht langs speelhuizen, herbergen en hoerenkotten in de rosse buurt van Amsterdam. Omdat ze onhoorbaar en onzichtbaar zijn kunnen ze overal naar binnen glippen. Hun route loopt van de oostkant van de stad langs de Kolk, door de Karnemelksesteeg, naar de Houttuinen en de Haarlemmerdijk die, zo waarschuwt de leidsman, tot een van de 'snoodste' plaatsen wordt gerekend.

pp 191 t/m 201

Al pratende waren wij op een gracht gekomen aan de kant van het IJ waar het geweldig naar haring stonk. Ergens in het midden van deze gracht bracht mijn leidsman mij in een groot

---

pakhuis, waar wij binnengingen door een portaal dat in de deur was aangebracht, zodat men niet vanaf de straat kon zien wat binnen gebeurde. Aan de linkerkant van dit portaal lagen enige okshoofden en dicht daarbij stond een vat op zijn kant, waar ettelijke roemers al volgetapt op stonden. Ik meende mijn leidsman te vragen wat dit betekende, toen ik een bootsgezel de deur binnen zag komen die een glas wijn eiste. Kijk broer, zei de hospes, wil je eerst even drie stuivers betalen? Wat? zei ik, moet men hier vooraf betalen? Wel zeker, zei mijn leidsman, niemand kan hier anders drank krijgen, en als de waard een muts op iemand heeft, moet deze hem bovendien laten zien waar hij zijn roemer gelaten heeft eer hij naar buiten mag gaan, want anders worden ze wel eens door de Compagnie meegenomen. Ondertussen zag ik dat dit pakhuis vernuftig verdeeld was: aan de linkerkant tegen de muur aan stond een hoeveelheid kleine tafeltjes achter elkaar, zoals men wel in tuinen van herbergen ziet, en aan de rechterkant had men twee of drie lange tafels langs de muur staan, waar net als aan de kleine tafeltjes al vrij veel hoeren zaten, die zich terstond, zonder onderscheid, bij eenieder voegden die hen toedronk of die probeerde een praatje met ze te maken. Doch het waren allemaal zulke mottige dieren dat een eerlijk man, hoe hongerig hij ook geweest was, er zijn mes wel op zou hebben willen trekken.

In het midden, langs de vloer, zag ik ettelijke venten wandelen en met elkaar praten, doch zonder iets te drinken, want geen van allen had een glas wijn. Verder waren de gasten meest bootsgezellen en boeren, die met het hoedje op de knie, in gezelschap van deze Venusjes, helder uit volle borst zaten te zingen. Wat zijn dit nu voor schepsels, vroeg ik aan mijn leidsman, en wat doen die venten hier, die daar zo wandelen? Het zijn meestendeels hoeren, gaf hij ten antwoord, uit de Hasselaarssteeg, van de Haarlemmerdijk, uit de Houttuinen, en dat slag van volkje. En die venten zijn de kogchels¹, die hier iedere avond moeten komen om er zorg voor te dragen dat er geen vechtpartijen ontstaan, in welk een geval zij er met dikke stokken dapper op beuken, vooral als er messen worden getrokken. Hiervoor krijgen ze wekelijks een zekere som geld, want omdat hier veel kwaadwillige gasten komen, zouden er veel ongelukken voorvallen als de waard niet terstond door deze kwanten daar order in liet stellen. Dat is goed werk, zei ik, en de hospes betoont daardoor dat hij verstand genoeg heeft om deze nering te drijven. Maar, vroeg ik verder, mogen hier zoveel hoeren komen als er willen? Want ik zag er zo'n menigte van dat ongedierte. Geenszins, zei mijn leidsman, niet een meer dan de hospes wil toestaan, tenzij ze er met een man binnenkomen en er weer mee uitgaan. Wat de anderen betreft welke hier hun rendez-vous houden, die moeten ieder alle avonden twee stuivers aan de haard geven, waarvoor zij de vrijheid hebben om hier te komen en met iemand van de gasten, tot wat uur het ook zij, heen te gaan, zonder gehouden te worden om langer te moeten blijven of meer te drinken dan ze willen of verdragen kunnen. Maar hier hebben ze weinig behoefte aan, want zelden wordt er te veel gedronken. Het gebeurt meer dat ze dorst moeten lijden dan dat ze te veel krijgen. Als nu deze schepsels, vervolgde mijn leidsman, iemand mee naar huis kunnen slepen, dan gaan de kogchels alvast stilletjes vooruit en verbergen zich zo

¹ kogchel: hoerenwaard of knecht van de hoerenwaard

---

lang elders in een hoekje of in een kamertje, om op te passen of er geen ruzie om het gelag zal komen, hetgeen vrij dikwijls gebeurt. Betalen de gasten zonder daar veel woorden aan vuil te maken, dan komen deze kogchels niet eens voor de dag, inwoege dat men doorgaans in deze huizen geen manvolk ziet als tot zijn schade.

Drie jonge messieurs, welke op dit ogenblik nabij ons aan een klein tafeltje gingen zitten, deden mij het hoofd wenden om te zien of hier niet iets te doen zou vallen. Meteen kwamen er vier hoertjes naar dit tafeltje toeschieten, die hen in de voor hen gebruikelijke termen aanspraken en zich er meteen mee aan de bak voegden. Maak daar eens een beetje plaats jongetjes, zei de goelijkste van de vier en laat ons eens proeven of de hospes wijn tapt die nat en koud is. Die twee kwaliteiten heeft ze zeker, zei een van de messieurs, maar me dunkt dat ze vrij sober van smaak is. Dat vind ik vreemd, hernam het vrouwmens, want gisteren werd ze door alle gasten geprezen en ik geloof immers niet dat hij al zo gauw een ander vat aangebroken zal hebben. Wel proef ze, zei de heer, je zult dan wel bevinden dat ik de waarheid zeg. Maar de arme bloed had niet in de gaten dat de hoer met het prijzen van de wijn wat anders in de zin had, want zodra zij het glas in de hand had gekregen, dronk zij het in een teug tot de grond toe uit. Het is de schuld van je mond, mijnheer, zei ze. De wijn is excellent goed. Ik zou er anders niet zoveel van gedronken hebben, want ik vind wijn meestal vrij vies. Me dunkt dat ik dat wel kan zien, zei de heer, maar wil je nu wel eens de moeite nemen er weer wat in te laten doen? Graag en meteen mijn heer, zei dit gulzige dier, geef me maar wat van dat balsem waar men de boter voor koopt, want de hospes mag om de Duivel van geen tappen horen spreken als hij geen geld ziet. Terwijl deze nu de wijn ging halen, begonnen de drie anderen dapper te solliciteren om de messieurs mee naar huis te lokken. Maar ze schenen er geen oren naar te hebben. Want met alles wat de hoertjes hen voorhielden, drevén ze de spot. Komen zulke messieurs hier ook al? vroeg ik aan mijn leidsman. Bij wijlen, gaf hij ten antwoord, doch zeer zelden geschiedt het om met deze schepsels vrolijk te wezen, maar alleen uit nieuwsgierigheid. Want dit huis is vermaard door de ganse stad en ook zo wel bekend, dat de Amsterdammers (ik spreek van fatsoenlijke luiden en niet van pluggen²) zich er niet licht zullen laten bedriegen, maar het gebeurt soms wel eens dat een vreemdeling er de oorzaak van een rampzalige nacht vindt.

Het geluid van een bas, een hakkebord en een viool, dat zich op dit ogenblik liet horen, deed mij de redenen van mijn leidsman afbreken, om hem te vragen of men hier ook muzikanten hield en of er zoveel op staan kon dat er drie speellieden de kost aan verdienen. Men houdt ze hier niet, zei mijn leidsman, maar ze komen hier bijna alle avonden om te zien of er aan de gasten wat te verdienen valt, want omdat er veel varensgezellen en zulke kwanten komen en dit volk niet vrolijk kan zijn zonder te huppelen en te dansen, schiet er voor deze wurmen bij tijd en wijle nog wel een stuivertje over. Ze zijn braaf bebaard die muzikanten, zei ik, het lijken wel halve wildemannen te zijn. Dat is geen wonder, zei mijn leidsman, het zijn smouzen

² plug: pooier

---

of hoogduitse joden en die dragen allemaal baarden aan de kin. De een wat groter, de ander kleiner, omdat ze daar zindelijk op vallen en omdat ze er ook hovaardig op zijn, want men heeft er die zich inbeelden dat het zeer mannelijk en sierlijk staat een lengte van haar gelijk als de bokken aan de kin te hebben.

pp 203 t/m 213

Terwijl wij aldus met elkaar stonden te praten, waren er drie matrozen met drie van deze mottige hoeren aan het dansen geraakt, maar zo ik verwonderd was geweest over een dans die ik hiervoor door vier zulke personen had zien dansen, was ik dat nu nog veel meer, want deze zes maalden zo wonderlijk door malkander, dat ik er hoofd noch staart aan kon vinden. Niettemin ging alles op een zekere order, waar ik het meest over verwonderd was, aangezien ik niet twijfelde of ze zouden in malkander verward raken, want zij maakten de wonderlijkste draaiingen en zwieren die ik in mijn hele leven heb gezien.

Ik stond hier zeer ernstig naar te kijken, toen mijn aandacht getrokken werd door het kijven van twee vrouwlui, die zo'n geweld maakten alsof er twee legers tegen elkaar aangegaan zouden hebben. Maar eer ik de oorzaak van dit geraas vernemen kon, hadden zij elkaar al in de lokken. Ongetwijfeld zou hier een bloedige batalje zijn voorgevallen, hadden de messieurs die de zorg bevolen was om alle gevechten te voorkomen, daar niet tussen geschoten. Dat was overigens niet gemakkelijk want in een ogenblik kreeg ieder een muilpeer of drie, die excellent goed waren. Wel wat Duivel, zei het ene vrouwmens, zal ik dan altijd moeten lijden dat die vervloekte teef mij de pollen³ ontroofelt? Ik heb er de hele avond bij gezeten en ondertussen zou zij er nu wel mee vandoor willen gaan. Maar neen, voegde zij eraan toe, zolang ik nog handen heb, zo zal ik er eerst om plosten eer ik het zal toestaan. Wel, wel, zei de andere hoer, dat komt al schoon ook. Of jij er nou bij gezeten hebt, hij is mij net zo na als jou, en als ik hem mee kan krijgen, zal ik het om jouw wil niet laten. Dan zal je bakkes vliegen vangen, zei het vrouwmens dat het eerst gesproken had. Ik schijt nog eens in je Marry, zei de andere, versta je dat wel? En ik veeg mijn gat af aan jouw tronie, en als je wat te zeggen hebt: de straat is ruim genoeg. Zo ik maar hoor, zei de waardin, die op het gerucht kwam toeschieten, dat je geweld omtrent mijn deur maakt, zal ik je zo plat laten kloppen als stokvissen. Jullie verdoemde teven dat jullie zijn. Ik heb meer met jullie beiden van doen als met al de anderen. Ik zal het bij jouw deur niet doen, zei de ene hoer, maar we spreken elkaar op een andere plaats nog wel eens. Dat kan me niet schelen, hernam de waardin, maar bloemerhart⁴ kom ik te verstaan dat je 't hieromtrent doet, dan zal het er zo gruwelijk op je dak waaien. Wat is dat, wat is dat, vroeg ik aan mijn leidsman, waarom razen die twee vrouwlui zo? Het is om die Friese schipper toegekomen, gaf hij mij ten antwoord. Het ene vrouwmens meende ermee vandoor te gaan, terwijl die andere hoer er de ganse avond bij had gezeten, en zij liet zich daarom voorstaan dat men haar die brok niet uit de mond behoorde te nemen. Dat heeft zijn reden dan ook al een weinige, zei ik. Indien ik als rechter over deze zaak werd

³ pol: hoerenloper, ⁴ bloemerhart: vloek, verbastering van 'Gods bloedend hart'

---

gesteld, zou ik het vonnis in haar voordeel wijzen. Gij zult wel eens een vonnis kunnen wijzen, hernam hij, dat niet opgevolgd zou worden, want men kan niemands genegenheid dwingen. Als de schipper het laatste vrouwmens niet bevalliger als de eerste zou hebben gevonden, zou hij niet zo plotseling van besluit zijn veranderd, want ze heeft er niet langer mee gesproken dan dat de andere haar water eens maakte. Ze moeten hier dan wel snedig op de blaas passen, zei ik. Zo snedig als ergens, antwoordde mijn leidsman. Ook zijn ze daar wel toe gedwongen, omdat de kogchels, als ze enige gelegenheid verloren laten gaan, zodra ze thuisgekomen zijn, er zo dapper op kloppen alsof ze ze aan flarden wilden slaan.

Deze laatste woorden had mijn leidsman nog in de mond, toen er een klokje geluid werd, hetgeen mij terstond deed vragen wat dit te betekenen had. Niets anders, zei mijn leidsman, als dat de klok half tien geslagen heeft en dat zich derhalve eenieder naar zijn huis moet vervoe-gen. Wat, zei ik, wordt hier na half tien niet meer getapt, en moet men dan voortgaan, of men wil of niet? Men gunt iemand, hernam mijn leidsman, zoveel tijd als nodig is om zijn wijn met fatsoen uit te drinken, maar na het slaan van de klok kan men geen drank meer krijgen, of men moest ze met één teug voor het vat naar binnen willen zenden, omdat dit pakhuis voor tien uur gesloten is. Deze order, vervolgde hij, is wat dit huis in stand houdt, want wanneer men er tot diep in de nacht zou tappen, zoals men op andere plaatsen wel doet, zou het zeker binnen onafzienbare tijd uitgeroeid worden. Immers, in zo'n geval zouden ongetwijfeld, ondanks alle voorzorg van de hospes, dagelijks gevechten en gekrakeel ontstaan. Want aan-gezien er doorgaans niets als rauw en onbeschaafd volk komt en er dan door de langheid van tijd wel meer gedronken zal worden, en omdat de luiden ook dikwijls dronken binnen zouden komen, zou men met alle voorzichtigheid van de wereld alle ongeregelheden niet kunnen voorkomen, zodat het gerecht daar terstond orde op zaken zou gaan stellen.

Kom vrienden, zei de hospes terwijl wij stonden te praten, 't is tijd, drink je drank uit en er vandoor. En jullie altijd eerst, vervolgde hij, zich kerende naar de hoeren. Jullie blijven hier maar staan, alsof jullie geld verteerden. Dan zou het hier hoe langer hoe slimmer worden. Terstond op deze galm gingen de hoertjes voort, door de kogchels gevolgd. Wij traden mee de deur uit, waar ik ze bijna allemaal nog in rijen en gelederen zag staan, wachtend op de gasten die nog bezig waren hun drank uit te drinken. Om te zien, zei mijn leidsman, of er ook iemand was die de zothed zou hebben om met hen mee te gaan.

Waar gaan die schepsels nu heen? vroeg ik. Het is nog zo vroeg. Ik geloof niet, dat ze al naar huis gaan! In het geheel niet, antwoordde mijn leidsman. Ze zwerven hier nog een uur of twee, drie rond, om op de voorbijgangers te letten en te trachten hen mee naar hun huis te slepen, of de beurs te lichten terwijl deze bloedjes hen de horsjes⁵ eens bevoelen, omdat men zulke narren heeft die zich niet kunnen bedwingen om langs de straat voor weinig geld dergelijke malligheden aan te richten. Ik zwijg nog over andere dingen die nog duizendmaal

⁵ horsje: horsmakreel, geslachtsdeel

---

zo erg zijn. Ondertussen volgden de kogchels hen op een afstandje, om de hoeren te hulp te komen wanneer die lui gewaar worden dat ze bestolen gaan worden. En het gebeurt wel dat ze behalve dan flink afgerost te worden, er nog meer in de kaars vliegt, want ze kunnen alles gebruiken: mantels, hoeden en wat ze maar kunnen krijgen. Dat is toch wonderlijk, zei ik. Er zijn immers zoveel ratelwachten langs de straat die geld krijgen om alle ongeregelheden te voorkomen. Die moeten elk kwartier, hernaam mijn leidsman, hun ganse wijk omkuieren en kunnen derhalve niet altijd zo spoedig bij de hand zijn als dat men ze nodig heeft. Bovendien, voegde hij daarbij, zijn er veel van deze kwanten, de goede niet te na gesproken, waar men bij dit soort aangelegenheden geen noodzakelijke en behoorlijke hulp van kan verwachten. Amsterdam, Amsterdam, dacht ik bij mijzelf, wat geschiedt er aan goddeloosheid binnen uw wallen? En wat is het een teken van Gods algemene goedheid naar u toe, dat gij door al deze gruwelen niet met de zwaarste plagen wordt gestraft.

Engelen van Amsterdam

© 2021 – Stichting Rongwong

ISBN 9789073980051

Tekst Anna Abrahams

Afbeeldingen en hertaling

't Amsterdams Hoerdom Coos Dieters

Vormgeving publicatie Bibi de Bruijn

Hertaling zeventiende-eeuwse

archiefstukken Maartje de Kort

Kleurenprints Stichting De Grafiek-
drukkerij

Productie kunstenaarspublicatie

Angels of Amsterdam Stichting

Rongwong (gelimiteerde oplage van 30)

Productie virtual-reality-ervaring

Angels of Amsterdam

WeMakeVR en Stichting Rongwong

AngelsOfAmsterdamVR.com

Angels of Amsterdam is mede mogelijk gemaakt door het AFK (Amsterdams Fonds voor de Kunst), het Filmfonds, het Stimuleringsfonds en de Auteursbond.

Met dank aan Café 't Papeneiland en Tiel Netel, Avinash Changa, Izabella Finch, Jan Frederik Groot, Margo van der Linde, Sabine Pendry, Carola Rombouts, Lisette Ros en Ritzah Statia voor hun bijdragen en steun.

RONGWRONG

ISBN 9789073980051